

Oksana Kozaczenko

Muzeum Literatury w Odessie

ORCID: 0000-0003-4294-8695

**ПОЛЬСЬКІ ПОЕТИ В ПЕРЕКЛАДАХ
МИХАЙЛА ЖУКА
З ФОНДІВ ОДЕСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНОГО МУЗЕЮ**

Михайло Іванович Жук (1883–1964) – відомий український живописець-модерніст, графік, майстер кераміки, поет, прозаїк, драматург, казкар, літературний критик, мемуарист, педагог. Але мало кому відомо що був він ще і перекладачем.

Ще з дитинства Михайлик знав від прадіда багато цікавих історій з минушини і дотепно їх переповідав. Від діда, мабуть, і передалася ця здібність майбутньому поетові та художнику, котрий ще в дитинстві почав складати вірші¹.

По завершенню навчання у Київській малювальній школі Олександра Мурашка, М. Жук у 1900 році був зарахований на факультет монументально-декоративного живопису Краківської Академії мистецтв. Там його учителями були відомий польський поет, драматург і художник Станіслав Висп'янський, Юзеф Мегофер, Ян Станіславський. В Академії Михайло Жук продовжує оволодівати малярськими дисциплінами – живописом, графікою, літографією, розпочинає активну діяльність як художник і тісно співпрацює з варшавським видавництвом «Химера» та київським видавництвом Гирича, знайомиться з сучасною поезією, прозою, виявляє інтерес до модерну, вдосконалюється у літературних жанрах. Активно приймає участь у виставках і в цей же період розпочинає свою літературну діяльність. В ці роки він близько зійшовся з широким колом польських та українських письменників, суспільних діячів, публіцистів. Серед них були Богдан Лепкий (який став близьким другом), Марія Конопницька, Владислав Реймонт, Казимеж Тетмаєр та інші.

Навчання у Кракові Михайло Жук завершив весною 1904 року з двома срібними медалями (по двом відділенням: портретного малюнка і фрески).

¹ О. Яворська, *Життя мені подарувало географічну точку...*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип. 8, 2017, с. 93–105.

Разом з ними він одержав і грошову премію, завдяки якій відкривалися нові життєві та творчі перспективи (здійснити творчу мандрівку найпрестижнішими галереями Західної Європи). Однак юнак приймає інше рішення: на виділенні кошти добитися звільнення батька (Івана Жука за створення підпільної революційної групи й поширення забороненої політичної літератури було заарештовано й вислано до Сибіру). Це вдалося зробити – батьку Михайла Жука було дозволено жити у Чернігові, але під наглядом поліції.

Найбільш письменницька активність Михайла Жука припала на перші 20 років ХХ століття, коли було написано основну частину його художніх творів. Продовжуючи традиції розмаїття малярських інтересів, він працював й у різних літературних жанрах – ліричної поезії, настроєвого прозового малюнку, новели тощо. Часто в літературному виданні М. Жук виступав не тільки як поет, прозаїк і критик, але і як художник. Він намагається перетворити книгу в твір мистецтва, вводить елементи українського орнаменту до оформлення книги. Видає поезії, казки для дітей зі своїми малюнками, ілюструє читанку «Рідні коліски», укладає книгу «Дітям України» за власними творами та малюнками.

Після смерті М. Жука його архів було розпорошено по приватних колекціях та музеях. Завдяки меценату Сергію Гриневецькому значна частина літературного архіву М. Жука у 2010 р. надійшла до Одеського літературного музею. Серед рукописів оповідань, віршів, казок, п'єс були і переклади. Після надходження архіву до музею продовжується робота над вивченням його літературного доробку, публікацію багатьох творів, які раніше ніде не були опубліковані.

У наукових збірниках Одеського літературного музею «Дом князя Гагарина» вже були опубліковані щоденникові записки, оповідання, казки, спогади². Але переклади М. Жука до сих пір ніхто не публікував. Переклад, який мені вдалося віднайти, був надрукований у виданні Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції³. Упорядник статті Василь Барладяну (до якого потрапила частина архіву М. Жука) пропонує відшуканий ним переклад лібрето опери Спендіярова «Алмаст», зроблений Михайлом Жуком, а також оригінальну трагедію Михайла Жука «Плебейка». В цій же статті В. Барладяну пише про ще один опублікований переклад М. Жука.

² С. Лущик, О. Яворська, *Михайло Жук – літератор*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.1, 1997, с. 83–111; С. Лущик, О. Яворська, *Оповідання М. Жука*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип. 2, 2001, с. 111–147; О. Яворська, «*Дайте мені можливість працювати... (Казки Михайла Жука)*», [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.6, Т. 1, 2001, с. 321–423; О. Кашуба-Вольвач, О. Яворська, *Українська Акадeмія Мистецтва у спогадах Михайла Жука*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип. 7, 2016, с. 89–119; О. Яворська, *Життя мені подарувало географічну точку...*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.8, 2017, с. 93–105.

³ *Кафедра*, Ч.11 (Львів-Одеса 1990 – Лондон 1995).

У лютому 1922 року львівський журнал «Митуса» повідомив своїх читачів, що «Українська державна опера у Києві замовила в українських поетів ряд перекладів оперних лібрето» («Митуса», № 2, 1922, с. 31). Серед тих поетів-перекладачів був і Михайло Жук. Як перекладач М. Жук виступав ще в 10-ті роки нашого століття. Вершиною перекладу на українську мову можна вважати, наприклад, його переклад вірша Леопольда Стаффа «Квіти любі, чари феї» («Шлях», № 4, 1917, с. 37). Щодо лібрето до опери Спендіярова «Алмаст», то сьогодні неможливо визначити, з якої мови М. Жук перекладав на українську. Та й не знаємо, чи скористався перекладом М. Жука театр. Зазначимо лише, що, з точки зору поетичної й музикальної, переклад не застарів і його можна використати сьогодні. [...] Гадаємо, що наша публікація лібрето «Алмаст» буде корисною для української опери.

Вперше рукописи перекладів М. Жука експонувалися на виставці Одеського літературного музею «Всеволодність краси», яка була присвячена 130-річчю з дня народження письменника (2013). На виставці були представлені матеріали з фондів Одеського літературного музею, збірок Наталі Ловейко-Жук (онуки митця), Тараса Максим'юка, В. Лісничого та інших приватних збірок. Переклади М. Жука були показані широкому загалу, був виданий каталог до якого увійшов список перекладів, що експонувалися⁴. На виставці були представлені рукописи перекладів:

- Олександр Блок. Троянда хрест. 1920. 140 с. (рос.)
- Оскар Уайльд. Флорентійська трагедія. 1920-ті рр. 36 с. (анг.)
- Юліаш Словацький. Балядина. 1920-ті рр. 6 с. (польсь.)
- Леонід Андрєєв. Царь-голод. 1920-ті рр. 7 с. (рос.)
- Едмон Ростан. Сірано де Бержерак. 1920-ті рр. 7 с. (фран.)

Олександр Спендіаров. Алмаст. Опера на 4 акти з прологом та епілогом. Текст Софії Парнок (за Ованесом Туманяном). Перший акт. 8 с. 1920-ті рр. (перекладав з російської).

Михайло Жук перекладав з різних мов: російської (Софія Парнок, Н. Сіверський, Олександр Блок, Леонід Андрєєв), польської (Юліуш Словацький, Марія Конопницька), англійської (Оскар Уайльд), німецької (Георг Кайзер), французької (Едмон Ростан, Еміль Деспакс, Франсис Жамм, Віктор Гюго, Рене Гіль) на українську та російську. Перекладав і українські тексти на російську (як свої, так і українських письменників: наприклад твори Михайла Коцюбинського).

На сьогоднішній день особистість М. Жука мало досліджена, хоч за останнє десятиріччя з'явилося чимало присвячених йому статей та альбомів.

У 1977 році Одеський художній музей видає каталог виставки творів М. Жука⁵. У 1995 році Одеським літературним музеєм був виданий каталог

⁴ *Всеволодність краси (до 130-річчя з дня народження художника і письменника М. І. Жука). Каталог виставки*, Одеса, Одеський літературний музей, 2013, 24 с.

⁵ *Виставка произведений М.И.Жука. Каталог*, Одесса, Одесский художественный музей, 1977, 39 с.

виставки книжкових обкладинок Михайла Жука⁶, який уклали Сергій Лущик та Ольга Лагутенко. Значною мірою саме завдяки С. Лущику виник інтерес до творчості Жука-літератора. Частина літературного архіву М. Жука наприкінці 1960-х років потрапила до С. Лущика, який упорядковує його.

Творчістю М. Жука займається Олена Яворська (співробітник Одеського літературного музею) – нотатки, оповідання та казки М. Жука надруковані у випусках наукової збірки музею «Дом князя Гагарина».

У 2019 році було презентована книга Олени Яворської «Білим і чорним хотів би я бути...»⁷. Це перше видання, що репрезентує для широкого читача літературний спадок М. Жука. Вперше під однією обкладинкою були зібрані проза, вірші, казки, спогади, та п'єси письменника. На жаль переклади письменника до книги не ввійшли. Всі твори були надруковані за рукописами з фондів Одеського літературного музею.

На першій міжнародній науковій конференції «Образ Одеси в слов'янських літературах» професор Ярослав Поліщук виступив з доповіддю «Контроверсії долі Михайла Жука на тлі культурної історії ХХ століття», в якій розглядав про літературну творчість М. Жука, і лише побіжно згадував про переклади М. Жука⁸.

У 2018 році вийшло одне з найбільш ґрунтовних досліджень на сьогоднішній день творчості М. Жука – монографія Людмили Соколюк «Михайло Жук: мистець-літератор». Ця робота є першим докладним науковим дослідженням, що охоплює як мистецьку, так і літературну творчість Михайла Жука. Творчість М. Жука розглядається у найтіснішому зв'язку з тогочасною проблематикою української художньої культури, виявляється роль мистця-літератора в її розвитку. До наукового обігу введена значна кількість нових картин Майстра, вперше вибудовано їх еволюційний ряд. Твори проаналізовані в контексті європейської синхронності і супроводжуються відповідними переліками із зазначенням місцезнаходження⁹.

Темою моєї статті є введення до наукового обігу п'яти перекладів М. Жука з польської мови, які зберігаються у фондах Одеського літературного музею.

М. Жук переклав два вірша Марії Конопницької (1842–1910) – польської письменниці, поета, літературного критика і публіциста, автора творів для дітей і юнацтва. Твори перекладені на російську мову. Перший вірш «Ой пошла б я жить на волю...»

⁶ Михайло Жук. *Каталог виставки*, Одеса, Одеський державний літературний музей, 1995, 35 с.

⁷ М. Жук, *Білим і чорним хотів би я бути...*, уклад. Яворська О., Одеса, 2018, 256 с.

⁸ *Одеса в слов'янських літературах: Студії*. Білосток-Одеса, 2016. Я. Поліщук, *Краків-Київ-Одеса. Творчий шлях Михайла Жука у контексті його епохи*, с. 117–130.

⁹ Л. Соколюк, *Михайло Жук: Мистець-літератор*, Харків, 2018, 256 с.; 355 іл.

Ой пошла б я жить на волю,
Словно вихрь, что свищет в ночь,
Свищет в ночь, вьется птицей,
Гонит тучи вереницей
В роковую даль.

Только сердцу жаль
Той нивы

Где над речкой плачут ивы,
Где родные кости тлеют,
И колосья мирно зреют.

Только сердцу жаль!

Ой пошла б я в путь далекий,
Как идут весной потоки,
Как плывут речные воды,
И сплетают хороводы,
И блестят как сталь,

Только сердцу жаль
Той хаты,

Где разросся дуб косматый,
Где сверкает сад росой,
Где луга звенят косою,

Только сердцу жаль!

Ой пошла б я хоть за море
Разогнать немое горе,
В сумрак ночи безпросветной
Понесла бы клад заветный,
Понесла печаль

Только сердцу жаль
Орленка,

Что в степи клекочет звонко,
Что над лесом птицу гонит,
Молодые перья ронит.

Только сердцу жаль!

Другий вірш Марії Конопгицької – «Как король шел на войну».

Как король шёл на войну
В чужедальную страну,
Заиграли трубы медные –
На потехи на победные.

А как Стах шёл на войну
В чужедальную страну,
Зашумела рожь по полюшку –
На кручину, на недолюшку...

Свищут пули на войне,
Бродит смерть в дыму, в огне;

Тешат взор вожди отважные,
Стонут ратники сермяжные.

Бой умолк, трубы гремят.
С тяжелой раной Стах лежит.
А король стезей кровавою
Возвращается со славою.

А на встречу у ворот
Шумно высыпал народ,
Дрогнул замок града стольного
От трезвона колокольного.

А как лёг в могилу Стах,
Ветер песню спел в кустах
И звонил, летя дубровами
Колокольцами – лиловыми.

Жуку також належить переклад п'єси «Балядина, трагедія на п'ять актів» – великого польського поета і драматурга Юліуша Словацького (1809–1849). П'єса перекладена українською мовою. У фондах Одеського літературного музею зберігаються перші вісім сторінок цього перекладу. Нижче подано перші три сторінки рукопису.

Акт перший.

Сцена перша.

*Ліс, поблизу озера Гопла – хата пустельника, прибрана квітками та плющем.
– Кіркор входить в Карасерській зброї, багато одягнений, з орлячими крилами.*

Кіркор (самий)

Ради послухати варто в людини,
що побуває на хащах у лісі.
Сивий, побожний, та в розумі має
Щось божевільне: бо тільки згадаєш
Двір королівський, палати, чи владця,
То як скажений, він з глузду з'їзджає.
Сипле прокльони і, з піною, скарги...
Більше до селищ лишився в приязні.
(стукає до печері).

Гей! Но-гей!

Голос з печері

Хто там?

Кіркор

Кіркор.

Пустельник (виходить з печері)

Драствуй, сину!.. Що дати?

Кіркор

Поради.

Пустельник

Тікай до пустелі

Кірко

Може б Христові в десяте одбувши,

Я б закохався в похмурі діброви.

Я ж молодий і високий, як вежа, –

Думаю нині, коли б одружитись.

Врадь мені, старче!

Пустельник

Літ двадцять, то й більше,

В пущі живу...

Кірко

Це ж не лихо?

Пустельник

Вцінити годі людей – і сказати котру візьмеш дівчину...

Кірко

А з тих, що розквітли

З бруньок дитячих, як жив ти між людьми.

Зараз вже панни... червоні, чи білі.

Четвертий та п'ятий переклади – вірші Леопольда Стаффа (1878–1957) – відомого польського поета, драматурга і перекладача. Переклад «Квіти любі, чари феї...» було опубліковано в журналі «Шлях» в 1917 році¹⁰. Публікація другого перекладу – «Королівство» невідома. Вірші перекладені українською мовою.

Квіти любі, чари феї,
Вас у світ я шлю до неї,
Бо сумую без упину;
Хочу, щоб прийшла в гостину.
В річку вас, живі, кидаю...
Ви скажіть, що сад я маю:
Де троянди вітер піне,
Де живуть солодкі тіні;
Там де злата стежка звилась,
Там, де доля оселилась;
Білих лебедів гурточок
Ви змалойте, і ставочок...
І скажіть, що перша буде,
Перша в серці, перша всюди...
Та мовчїть – то Парка стерла, –
Тут уже одна померла,
Бо погано так зі мною,
Що сховалась під землею.

¹⁰ М. Жук, *Квіти любі, чари феї*, «Шлях», №4, 1917, с. 37.

Королівство

Був раз цар молодий і прекрасна царівна,
О-гей!

Що ніколи царівства, ні двору не мали.
Називався той цар «Голова Богорівна»
І щасливо вони свій момент царювали,
І той цар молодий, і прекрасна царівна,
Що ніколи царівства, ні двору не мали,
О-гей!

Раз той цар промовляє: «Царівно-дружина!»
О-гей!

Маю яблуко владче і берло в долоні.
Я знайшов його там, де цвітуча калина,
Впало, взяв і побачив ніхто не бороне,
А те берло моє, то тебе охороне,
І зіпрусь я на його в дорозі, дружина,
Бо костур той дубовий, що маю в долоні,
О-гей!

І пішли в далечінь килимками з травиці,
О-гей!

Вслід за їми весело ступали піддані.
Цар постою був і пускав співи-птиці,
І ті співи його уклонялися пані.
Царь до неї казав: вони щастям всім пані,
Моя люба, на тих килимках, що з травиці,
На колінах стоять, вколо тебе піддані,
О-гей!

Відповіла царівна: царя свого маю,
О-гей!

Що дарує мені все достоянство двору,
Що так ніжно в обіймах своїх пригортає.
Тут спочиньмо. За гаєм дорога йде вгору.
Тут струмочок. Тут тихо і гарно в цю пору, тут кохання для тебе багато
я маю

І того, що не личить для царського двору,
О-гей!

Що мені – каже цар – і сади і діброви?
О-гей!

Коли груди твої я за овощ солодші.
Коли очі твої для таємної мови
І уста в поцілунках що разу молодші.
А слова, як той спів соловейків, найзлотші,
І волосся твое, як тіністі діброви,
Коли груди твої я за овощ солодші,
О-гей!

І, могутний, своїм поділився всесвітом,
О-гей!

З'їв з дружиною яблуко, всесвіт-держави,

А потому, чоло прикрашаючи цвітом,
 Вийшли з лісу на луку, на зелень, на трави.
 Злата повно, бредю ним, тле сонце яскраве.
 І нічого не збавилось їм, хоч всесвітом
 Поділився з дружиною, яблуком слави,
 О-гей!
 І пішли собі в світ цар і краска царівна,
 О-гей!
 Що ніколи царівства ні двлру не мали.
 Називався той цар «Голова Богорівна»,
 І щасливо вони свій момент царювали,
 І обидва сміялись, [нерозбірл.] жартували,
 І той цар молодий, і прекрасна царівна,
 Що ніколи царівства ні двору не мали,
 О-гей!

Маю надію, що постать Михайла Жука – перекладача в майбутньому поверне ще більшу увагу дослідників. Бо насправді те що він робив гідне того, щоб про нього знали майбутні покоління.

Бібліографія

- *Всеволодність краси. Графіка та живопис Михайла Жука*. Вступ. стаття Лагутенко О. – ООО Галерея НЮ АРТ, К., 2011.
- *Жук Михайло: Каталог виставки*, уклад. Л. Арюпіна, О. Барковська, С. Лущик, вступ. стаття С. Лущик. – Одеська державна наукова бібліотека, 1998.
- Жук. М., *Білим і чорним хотів би я бути...*, Одеса, 2018, 256 с., ілл.
- Кашуба-Вольвач О., Яворська О., *Українська Акамеція Мистецтва у спогадах Михайла Жука*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.7, 2016, с. 89–119.
- *Книжкові обкладинки художника Михайла Івановича Жука*: Каталог виставки, вступ. статті, уклад.
- Лагутенко О., Лущик С., *Одеський державний літературний музей*, 1994.
- Лущик С. *Украинский переводчик Александра Блока*, «Вечерняя Одесса», 1980, 15 ноября.
- Лущик С., Яворська О., *Михайло Жук – літератор*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.1, 1997, с. 83–111.
- Лущик С., Яворська О., *Оповідання М.Жука*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.2, 2001, с. 111–147.
- *Одеса в слов'янських літературах: Студії*. Білосток-Одеса, 2016. Поліщук Я. *Краків-Київ-Одеса. Творчий шлях Михайла Жука у контексті його епохи*, с. 117–130.
- Яворська О., *«Дайте мені можливість працювати... (Казки Михайла Жука)*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.6, Т.1, 2001, с. 321–423.
- Яворська О., *Життя мені подарувало географічну точку...*, [в:] *Дом князя Гагарина*, Вип.8, 2017, с. 93–105.

Oksana Kozachenko

Odessa Literary Museum

**POLISH POETS IN MIKHAIL ZHUK'S TRANSLATIONS
FROM ODESSA LITERATURE MUSEUM FONDS**

Summary

The article discusses the literary activity of Mikhail Zhuk. Mikhail Zhuk is a famous Ukrainian modernist artist, a poet, a writer, a playwright, a tale-teller. But his works as a translator are practically unknown. M. Zhuk translated from Russian, Polish, English, German, French. He also translated Ukrainian texts, both his own and Ukrainian writers, into Russian. The article presents five translations of M. Zhuk from Polish language. Two translations from Maria Konopnitskaya, one from Juliusz Slovackiy and two translations from Leopold Staff.

Key words: Mikhail Zhuk, Maria Konopnitskaya (Maria Konopnicka), Juliusz Slovackiy (Juliusz Słowacki), Leopold Staff.